

Asia: VN/20427/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta kansalliseksi toimintasuunnitelmaksi helteen terveyshaittojen ehkäisemiseksi

Lausunnonantajan lausunto

1 Tausta

Helteen vaikutuksia terveyteen ja yhteiskunnan toimivuuteen on taustoitettu kattavasti. Taustoitus on pääosin helteestä aiheutuvien riskien kuvaamista, mikä puoltaa sikäli paikkaansa, että se luo perustan toimintasuunnitelmalle riskien hallitsemiseksi. Työelämän näkökulmasta esille on nostettu myös työntekijöiden hyvinvointi, turvallisuus ja työteho sekä yhteiskunnan kannalta kriittiset toimiala, mitkä ovatkin yhteiskunnan haavoittuvuuden kannalta keskeisiä seikkoja.

2 Toimintasuunnitelman tavoitteet

Tavoitteenasettelussa kannatettavaa on varautumiseen ja sopeutumiseen panostaminen. Tämä lähestymistapa on yhteistä erilaisista kriiseistä selviytymiselle. Toinen kannatettava peruseriaate tavoitteenasettelussa on kokonaisvaltaisuutta ja koordinoitua yhteistyötä eri toimijoiden välillä korostava näkemys. Näin erityisesti siksi, että helleaaltojen vaikutukset ulottuvat useille yhteiskunnan ja työelämän sektoreille ja limittyvät toisiinsa.

3 Riskiryhmät ja haavoittuvuutta lisäävät tekijät

Riskiryhmät ja haavoittuvuutta lisäävät tekijät ovat hyvin kuvattu. Tässä yhteydessä on rajoitettu terveysnäkökulmaan, mikä on perusteltua, koska raportti keskittyy helteen terveysvaikutuksiin ja niiden ennaltaehkäisyyn. Työelämän näkökulmasta myös työturvallisuus on keskeistä. Kuumien työolosuhteiden vaikutukset niin fyysiseen, psyykkiseen kuin sosiaaliseen toimintakykyyn altistavat tapaturmille ja onnettomuuksille.

Tutkimusten perusteella korkea ilmankosteuspitoisuus kuumassa lisää kuumakuormittumista. Joillakin toimialoilla, kuten mm. tekstiilinhoollissa, keittiöissä, kosteuspitoisuus voi nousta prosessin tai työn toimintojen seurauksena.

Työelämän näkökulmasta rakennuskanta Suomessa uusiutuu hitaasti. Suomessa rakennuskanta on perinteisesti suunniteltu toimimaan pohjoisen sääoloissa. Ilmastonmuutoksen myötä tarve infran kehittymiselle korostuu, kun hellejaksojen aikaan teollistenrakennusten ilmanvaihto ei ole riittävällä tasolla, mikä nostaa työskentelylämpötiloja kuumaksi.

4 Riskienhallinta sekä varautumisen ja sopeutumisen koordinointi

Riskienhallinta ja niihin varautuminen on kattavasti kuvattu. Painotus on ennakoinnissa, koordinoinnissa ja yhteistyössä, mikä on kannatettavaa.

Työelämän näkökulmasta on keskeistä, että työpaikat sisällyttävät helleaallot lakisääteiseen riskien arviointiin. Näin päästään konkreettisiin työpaikkatason ratkaisuihin helleaaltoihin liittyvien riskien hallitsemiseksi. Tämän keskeistä, koska riskit ja niiden hallintatoimet vaihtelevat esimerkiksi työtehtävien, henkilöstön ikä- ja sukupuolijakauman, työpaikan resurssien ja toimialojen mukaan. Myös työpaikkatason varautumista on hyvä koordinoita esimerkiksi toimialakohtaisesti.

5 Hellevaroitustjärjestelmä

Hellevaroitustjärjestelmän kehittäminen on kuvattu hyvin kansallisesta näkökulmasta. Työelämän näkökulmasta on keskeistä, että helteestä voidaan varoittaa kohderyhmäkohtaisesti. Näin siksi, että helteen terveysriskit ovat luonteeltaan ja vakavuudeltaan erilaisia erilaisissa töissä ja työolosuhteissa.

Kehitystarpeet: Tutkimusten perusteella korkea ilmankosteuspitoisuus kuumassa lisää kuumakuormittumista, mikä on huomioitava erityisesti työssä. Hellevaroitustjärjestelmän tulisikin pyrkiä huomioimaan myös kosteuspitoisuuden kohoaminen tulevaisuudessa.

6 Viestintä

Viestinnän suunnitelmassa on monia hyvä näkökohtia, kuten viestinnän räätälöinti kohderyhmäkohtaisesti, koordinointi eri toimijoiden kesken sekä helteen terveysriskien sisällyttäminen sote-ammattilaisten koulutukseen. Työterveyslaitos kannattaa ehdotetun hellevarautumisen tietopankin perustamista ja on valmis omalta osaltaan ottamaan roolia kehittämisessä, ohjeistuksen tuottamisessa, ylläpitämisessä ja jakamisessa.

Jotta helteen riskeistä viestintä olisi osa suurempaa viestintäkokonaisuutta, olisi hyvä harkita, voisiko helleviestintä olla osa esimerkiksi yleistä kriiseistä viestintää.

Työnantajan vastuuta tiedottaa työntekijöitä tarpeesta suojautua helteeltä olisi hyvä laajentaa sisällyttämään myös varsinaiset hallintakeinot.

7 Helleaaltoihin liittyvä valmius ja varautuminen

Toimintasuunnitelmassa on tuotu hyvin esille onnistuneen varautumisen kannalta keskeinen yhteistyö viranomaisten ja tutkimus- ja asiantuntijalaitosten kanssa. Arvokasta on myös työsuojeluun liittyvien varautumistoimien sekä yhteiskunnan toimivuuden kannalta keskeisten toimialojen työntekijöiden sisällyttäminen valmius- ja varautumiskokonaisuuteen.

Koska helleaaltoihin aikana voi esiintyä myös henkilöstövajetta (muutenkin kuin lomakaudesta johtuvaa), on suositeltavaa, että tämä näkökohta otetaan toimialojen ja työpaikkojen varautumis- ja

jatkuvuussuunnitelmissa. Merkittävä henkilöstövaje voimistaa työkuormitusta huomattavasti, mikä yhdistettynä helteen aiheuttamaan lisäkuormitukseen voi johtaa toiminnan jatkuvuuden vaarantumiseen.

8 Pidemmän aikavälin toimenpiteet

Työelämän näkökulmasta työpaikkojen ja työolosuhteiden pitkäjänteinen kehittäminen on oleellista. Toimintasuunnitelmassa tämä kuvataan ko. luvussa yhdessä lauseessa. Tässä kohtaa olisi hyvä viitata lukuun 9, jossa käsitellään helteeseen liittyviä riskejä työterveyden näkökulmasta. Lisäksi lukuun 9. on hyvä lisätä tässä tapauksessa pidemmän aikavälin toimenpiteet.

9 Työterveys ja työsuojelu

Kappaleessa kuvataan helteen vaikutuksia työntekijöiden hyvinvoinnille ja terveydelle ja tähän liittyviä työterveyttä ja työsuojelua koskevia asioita. Tätä kappaletta koskien kokonaisuudessaan ehdotamme huomioimaan ja mahdollisesti tarkentamaan erityisesti seuraavia seikkoja:

1. eroa varsinaisen erityistä sairastumisen vaaraa aiheuttavan kuumatyön ja helteen yleisten, kaikkea työtä koskevien vaikutusten välillä
2. helteisiin varautumisen toimenpiteiden tärkeysjärjestystä työpaikoilla työturvallisuuslain mukaisesti priorisoiden työolosuhteisiin kohdistuvia toimia
3. työpaikkojen ja työterveyshuoltojen tehtävät riskiarvioinnissa ja terveydellisen merkityksen arvioinnissa

Perustelut:

1. Helteisiin varautuminen ei ole sama asia kuin kuumatyö

Valtioneuvoston asetuksessa terveystarkastuksista erityistä sairastumisen vaaraa aiheuttavissa töissä (1485/2001) todetaan kuumatyö erityistä sairastumisen vaaraa aiheuttavaksi työksi. Lain tarkoitettavana kuumatyönä ei pidetä erityisen kuumalla säällä tehtävää työtä, vaikka siihen liittyen onkin tärkeää tunnistaa myös hellejaksojen vaikutukset kuormittumiseen, työviihtyvyyteen ja terveydellisiin riskeihin (Karvala ym. 2019, Altistelähtöinen työterveysseuranta).

Toimintasuunnitelmassa edellä kuvatun eron ja siihen liittyvien eri näkökulmien olisi hyvä tulla selkeämmin esille. Ero tulisi huomioida muun muassa, kun suunnitelmassa mainitaan työterveyshuollon edellytyksistä tunnistaa ne työntekijät, joilla on suurentunut riski lämpökuormituksen aiheuttamille terveysvaikutuksilla. Terveydentilan seuranta, kuten terveystarkastuksia, ei tällä hetkellä toteuteta helteen aiheuttamien vaikutusten vuoksi ja nykykäytännön mukaisen altistelähtöisen työterveysseurannan terveystarkastuksia toteutetaan vain varsinaista erityistä sairastumisen vaaraa aiheuttavaa kuumatyötä tekeville. Tämän vuoksi toimintasuunnitelmassa mainittu työpaikoilla varautumistoimena helteisiin liittyen toteutettava riskialttiiden henkilöiden tunnistaminen ei ole tällä hetkellä työnantajan näkökulmasta toteutettavissa oleva toimenpide.

- 2 Toimenpiteiden priorisointi työpaikoilla työturvallisuuslain mukaisesti

Työturvallisuuslain 738/2002 8§ kuvatus tärkeysjärjestyksen mukaisesti myös helteisiin varautumisessa ja siihen liittyvien haittojen ehkäisyssä ensisijaista olisi työtilojen suunnittelu niin, että ne eivät lämpene liikaa tai että tiloihin on järjestetty riittävä viilennys. Toissijaisena toimenä voisivat tulla kyseeseen toimintasuunnitelmassakin ehdotetut työaikajärjestelyt ja työn tauottaminen. Vasta mikäli nämä toimet eivät ole riittävät, arvioidaan yksilöllisiä ratkaisuja. Tämä järjestys jää toimintasuunnitelmaluonnoksessa liian vähäiselle huomiolle.

3. Työpaikkojen ja työterveyshuoltojen tehtävät riskiarvioinnissa ja terveydellisen merkityksen arvioinnissa

Toimintasuunnitelmassa kuvataan, että kattava riskinarviointi työpaikalla edellyttää lämpöolojen ja kuumakuormituksen riskien tunnistamista ja hallintatoimenpiteiden suunnittelua. Työpaikkojen valmiudet tehdä ja toteuttaa riskien arviointia vaihtelevat käytännössä paljon. Työpaikat tarvitsevat ohjeistusta, tukea ja malleja riskien arvioinnin ja varautumis- ja hallintatoimenpiteiden toteuttamiseen. Näissä ohjeistuksissa on tärkeää huomioida työpaikkojen moninaisuus ja toimialakohtaiset erot.

Yksilöiden tunnistamisen sijaan työnantajan riskien arvioinnissa ja työterveyshuollon työpaikkaselvityksessä on näkemyksemme mukaan mahdollista tunnistaa sellaisia töitä, työtehtäviä ja työntekijäryhmiä, jotka altistuvat helteen vaikutukselle siinä määrin, että syntyy riski lämpökuormituksen aiheuttamille terveysvaikutuksille. Ennaltaehkäiseviä työpaikan riskien hallintatoimia ja työpaikkaselvityksen toimenpide-ehdotuksia tulisi kohdentaa juuri näihin tunnistettuihin riskitöihin, työtehtäviin ja työntekijäryhmiin. Työpaikoilla, joilla tehdään varsinaista kuumatyötä, on jo olemassa toimintamalleja ja ohjeistusta kuumatyön haittojen hallintaan, mutta muutoin työpaikoilla varautuminen poikkeuksellisen helteen vaikutuksiin voi olla heikompa.

Samalla, kun kehitetään työpaikkojen riskien arviointia, kannattaa kehittää myös työterveyshuoltojen työpaikkaselvityksessä toteuttamaa terveydellisen ja työkykymerkityksen arviointia.

Muita huomioita kappaleeseen 9 liittyen:

Toimintasuunnitelmassa todetaan, että työterveyshuollon toimijoilla on hyvät mahdollisuudet yhteistyössä työpaikkojen kanssa edesauttaa työntekijöiden sopeutumista ilmastonmuutokseen. Työterveyshuollot voivat toteuttaa työpaikoille neuvontaa ja ohjausta ja tähän liittyen työterveyshuollon ammattilaisten ajantasaisen osaamisen varmistaminen on tärkeää ja se voi edellyttää kouluttamista.

Toimintasuunnitelmassa mainitaan myös, että työterveyshuolloilla on hyvä mahdollisuus seurata ilmastonmuutoksen terveys- ja työkykyvaikutuksia laajemminkin työikäisessä väestössä. Toimintasuunnitelmassa ei kuitenkaan tarkemmin avata, mitä tällä konkreettisesti tarkoitetaan tai miten tätä seurantaa toteutetaan. Ehdotamme toimintasuunnitelman tarkentamista tältä osin tai muotoilua siten, että selvitetään, miten työterveyshuollot voisivat seurantaa toteuttaa ja vaikutuksia arvioida tai miten työterveyshuollosta kertyvää tietoa voitaisiin hyödyntää ennaltaehkäisyn kehittämisessä.

Toimintasuunnitelmassa ehdotetaan systemaattisten tilastojen keräämistä valtakunnallisesti kuumatyötä tekevien lukumäärästä ja työtehtävistä. Ehdotuksesta ei selkeästi tule esille viitataanko tällä erityisen sairastumisen vaaraa aiheuttavaksi luokiteltuun kuumatyöhön vai yleisesti helteen

vaikutuksiin. Ehdotuksen mukaisesti on suositeltavaa, että tietoa kerättäisiin jo jollain olemassa olevalla menetelmällä eikä työnantajien ilmoitusvelvoitteita siten oleellisesti lisättäisi.

Toimintasuunnitelmaluonnoksessa ehdotetaan myös, että kuumuudesta aiheutuvat lämpöhalvaukset, pyörtymiset ja vaaratilanteet raportoitaisiin työtapaturmina. Tätä tietoa nykyisen lainsäädännön puitteissa lienee saatavilta ja tärkeää olisi seurata ja raportoida muutoksia näihin tapaturmiin liittyen ja tutkia syitä ja olosuhteita tapaturmien taustalla. Voimassa oleva työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) mukaan, mitä tapaturmasta säädetään, sovelletaan myös lämpösairauteen, jonka on aiheuttanut tavanomaisesta poikkeava lämpöolosuhde edellyttäen, että lämpöolosuhteelle altistuminen on tapahtunut sairauden ilmaantumista edeltävänä enintään vuorokauden pituisena aikana. Edellä kuvattuun liittyen on syytä huomioida, että hellejakson aiheuttaman poikkeavan lämpöolosuhteen yhteydessä voi syy-yhteyden osoittaminen kuitenkin olla vaikeaa eikä korvauskäytäntö poikkeavan helteen aiheuttamiin olosuhteisiin liittyen ole vakiintunutta. Tällä voi olla vaikutusta myös työtapaturmien kirjaamiseen ja raportointiin.

Toimintasuunnitelmassa kuvataan melko yksityiskohtaisesti mm ohjeita työn tauottamisesta kuumassa työskenneltäessä. Vastaavalla tavalla ohjeistuksissa voisi tuoda esille myös riittävän nesteytyksen ja ravinnon merkityksen. Vastaavalla tavalla toimintasuunnitelmassa on huomioitu henkilönsuojaimet ja työ-/suojavaatetusta koskevassa kohdassa vaatetuksen oikean valinnan merkitys (kuten hengittävät materiaalit, UV-suojaus ulkotyössä). Muun muassa HeatFit-hankkeessa on kuvattu uusia suosituksia kuumassa työskentelyn haittojen vähentämiseksi.

Varautumisen näkökulmasta voisi nostaa esiin yksilöiden ja työtilojen sisälämpötilan mittaamisen lisäksi suhteellisen kosteuden huomioimisen ja mahdollisesti WBGT indeksin hyödyntämisen. Kuumissa olosuhteissa lämpökuormitusta arvioidaan mittaamalla kuiva-, kostea- ja säteilylämpötilaa sekä laskemalla WBGT-indeksi. WBGT (wet, bulb, globe temperature) kuvaa ympäristön aiheuttamaa, elimistöön kohdistuvaa lämpökuormaa, jossa voidaan huomioida myös vaatetus ja työn fyysinen kuormitus.

10 Seuranta ja arviointi

Seurannassa ja arvioinnissa on esitetty monia keskeisiä näkökohtia, kuten helteelle altistumisen ja helteen terveysvaikutusten indikaattorien kehittäminen, toimenpiteiden vaikuttavuuden seuranta ja riskiryhmäkohtainen seuranta.

Työelämän näkökulmasta on kansanterveydellisten vaikutusten seurannan lisäksi hyvä seurata myös työterveydellisiä vaikutuksia. Yhteiskunnan toimivuuden kannalta tässä seurannassa korostuvat niin sanonut yhteiskunnalle elintärkeät toiminnot, joita monet toimialat ja niiden työpaikat pitävät yllä.

Yleisesti ottaen seurannassa ja arvioinnissa on hyvä korostaa jatkuvaa oppimista ja kehittämistä ja siihen liittyvää yhteistyötä, prosesseja ja käytänteitä.

11 Toimenpiteet

Toimintasuunnitelmassa työterveyttä ja työsuojelua koskevat toimenpidesuosituksukset ovat Työterveyslaitoksen näkökulmasta perusteltuja. Toimenpidesuosituksissa ehdotetaan työkalun kehittämistä riskinarviointiin työpaikoille ja tähän suositukseen liittyen ehdotamme, että kehitystyössä huomioitaisiin myös rinnalla tarvittavat toimet työterveyshuollon toteuttaman

terveydellisen ja työkykymerkityksen arvioinnin kehittämiseksi. Yleisesti ottaen alustavat resurssi- ja vaikutusarviot edesauttaisivat esitettyjen toimenpiteiden priorisointia ja toteutusta.

Liite Toimijoiden ja sidosryhmien roolit ja vastuut hellevarautumisessa

Esitetyn taulukon lisäksi on hyvä, että liitteessä kuvataan, miten useiden toimijoiden tuottamat ohjeistukset implementoituvat käytännön toimenpiteiksi eri kohderyhmissä.

Liitteessä ”Toimijoiden ja sidosryhmien roolit ja vastuut” ei mainita missään kohtaa työterveyshuoltoa ja sen roolia ja vastuuta hellevarautumiseen liittyen. Luontevimmin se kuuluisi sosiaali- ja terveystalouden avopalveluihin tai sen voi kirjata myös omaksi kohdakseen.

Samassa liitteessä on useiden toimijoiden kohdalla huomioitu sekä niiden varsinainen toiminnan kohde että niiden rooli työnantajana. Rooli työnantajana ei kuitenkaan poikkea toimijasta toiseen. Selkeämpää voisi olla taulukkoon lisätä vielä rooli: ’työnantaja’. Tällöin se kattaisi ja huomioisi kaikki työnantajat eikä vain mainittuja tahoja.

Yleisiä huomioita

Työterveyden ja työturvallisuuden näkökulmasta toimintasuunnitelmassa on lueteltu hyvin keskeiset osa-alueet ja kehittämiskohteet.

Kun helteisiin varautumista koskevia ohjeita ja toimenpiteitä implementoidaan työpaikoille, on syytä hyödyntää vakiintuneita työpaikkojen työturvallisuuden ja -terveyden käytäntöjä ja prosesseja.

Lisäksi toimintasuunnitelmassa hyvä korostaa jatkuvaa oppimista ja kehittämistä perustuen käytännön kokemuksiin ja tutkimustiedon lisääntymiseen ja tarkentumiseen.

Koivula Antti
Työterveyslaitos

Alanko Tommi
Työterveyslaitos